

7. Побірченко Н. Педагогічна і просвітницька діяльність українських громад у II половині XIX – на початку XX століття: У 2 кн. /Н. Побірченко. – К.: Науковий світ. – Кн. 1: Київська громада. – 2000. – 308 с.
8. Сірополко С. Історія освіти в Україні/ С.Сірополко [Підготував Ю. Вільчинський]. – Львів, 2001. – 664 с.
9. Ушинський К.Д. Педагогическая поездка по Швейцарии / К.Д. Ушинський // Журнал Минства. Народ. Просвещения, 1863. – С. 13-14.

УДК 37.013091

І.В. Гоштанар

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА Й.Ф. ГЕРБАРТА У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті проводиться аналіз педагогічних ідей Й. Ф. Гербарта та розглядається їх роль і місце в історії розвитку зарубіжної та вітчизняної педагогічної науки в контексті сучасних освітніх проблем.

The aim of this article is to present a detailed analysis of pedagogical ideas of Johann F. Herbart and to consider their role and place in history of development of a foreign and domestic pedagogical science.

Наприкінці XX ст. в галузі гуманітарних наук відбулися кардинальні зміни щодо пізнавальних орієнтирів. Спроби з'ясувати зміст, специфіку освіти і виховання не припиняються й сьогодні.

Аналіз сучасної педагогічної та філософської літератури свідчить про недосконалість сучасної системи освіти, яка втратила свою виховну складову. Думку про те, що освіта потребує “радикального реформування”, знаходимо у багатьох сучасних дослідників (О. Арламов, Л. Буєва, С. Гончаренко, М. Каган, Г. Козлова, С. Красняков, В. Лекторський, Ю. Мальований, П. Саух, М. Сметанський, О. Сухомлинська та ін.). Погоджуємося з тим, що першочерговий пріоритет у реформуванні сучасної системи освіти треба надати переосмисленню цілей виховання.

В умовах сьогодення, коли в культурі та освіті відбуваються не завжди позитивні зрушення, які руйнують систему вже сталих цінностей, нового перегляду потребує педагогічна спадщина багатьох зарубіжних і вітчизняних педагогів-науковців, творча діяльність та ідеї яких розглядалися раніше з позицій ідеологічної упередженості. Саме це і зумовлює актуальність нашого дослідження. Із історії педагогіки нам відомі різні освітні ідеї та практики їх впровадження. Оскільки ідеї системи світської освіти прийшли до нас із Західної Європи, тому логічно було б звернутися до європейських першоджерел – для аналізу і порівняння, а також кращого розуміння власних проблем в освітній галузі.

Мета даної наукової розвідки – проаналізувати особливості педагогічної системи німецького філософа, педагога і психолога Йогана Фрідріха Гербарта (1776 – 1841), погляди та ідеї якого перебувають у полі зору сучасної педагогіки Німеччини та інших країн європейської спільноти.

Центральною у педагогічній системі Й. Ф. Гербарта є ідея морально розвиненої особистості.

В історії педагогіки Й. Ф. Гербарту відводиться науково-організаційна роль, оскільки він уперше надав філософсько-психологічне обґрунтування педагогіки як науки про виховання, відповідно до якого головні категорії етики “моральність”, “добродієвість”, “справедливість” та інші слугують основою для встановлення цілей виховання, а висновки психології відносно закономірностей розвитку людської психіки сприяють правильній розробці засобів виховання.

Тому ми вважаємо, що вивчення педагогічної системи Й. Ф. Гербарта має важливе значення у контексті вирішення проблем сучасної освіти. Нині гостро стоїть проблема морального розвитку дитини, оскільки, з одного боку, в сьогоdnішньому суспільстві відбувається заміна справжніх моральних цінностей чимось більш прагматичним та негативним, з іншого боку, освіта втратила свою культурну функцію.

Якщо до Й. Ф. Гербарта проблеми виховання та навчання вирішувалися окремо, то він вперше вказав на їх взаємозв'язок, підпорядкувавши навчання вихованню (навчання – головний засіб виховання). При цьому він розрізняв виховання та навчання як специфічні за цілями, засобами та наслідками процеси, але об'єднані загальною метою – це наближення вихованця до доброчесності.

Визначаючи значущість школи як соціального інституту, Й.Ф. Гербарт розробив власний альтернативний проект державної школи, ключовими ідеями якого стали багатобічність школи та освіти, свобода педагогічної практики.

У ХІХ ст. в Росії педагогічні погляди Й.Ф. Гербарта пов'язували переважно з системою гімназичного навчання, що обмежувало їх значення [1: 5]. У працях Й.Ф. Гербарта можна знайти багато цікавих та актуальних ідей щодо організації університетської освіти.

За справедливим твердженням М.В. Захарченко, створення в Кенігсберзі педагогічної семінарії (1809), ініціатором якої був Й.Ф. Гербарт, стало знаковою подією в педагогічній науці початку ХІХ ст. [2: 9]. Й.Ф. Гербарт запропонував проект семінарії, в якому відводилось рівне місце як практиці виховання, так і його теорії, до того ж загальна теорія повинна була доповнюватися педагогічними спостереженнями, які проводилися прямо тут. Інакше кажучи, проект педагогічної семінарії поєднував у собі навчальний заклад з підготовки шкільних педагогів, а також дослідницьку лабораторію розвитку наукового педагогічного знання, тобто по суті пропонував структуру університетської кафедри.

Аналізуючи сучасну наукову літературу з історії становлення педагогічної науки, знаходимо багато суперечливих фактів щодо оцінки педагогічної теорії Й. Ф. Гербарта та педагогічного руху – гербартіанства.

Протилежні погляди на педагогічну теорію Й. Ф. Гербарта та її вплив на розвиток світового освітнього простору мають зарубіжні та вітчизняні вчені.

З радянських часів у педагогічній літературі Й.Ф. Гербарта вважали буржуазним реакціонером, його поглядам стосовно розвитку навчання і виховання не приділялося значної уваги [1: 5]. Через це у вітчизняній педагогіці багата науково-педагогічна спадщина Й.Ф. Гербарта недостатньо вивчена. Однією із головних причин такого положення є відсутність повного перекладу його основних праць, і, як наслідок, не завжди правильне тлумачення його поглядів.

У багатьох випадках основою наукового аналізу педагогічної теорії Й. Ф. Гербарта у вітчизняних публікаціях ХХ століття слугують стереотипні твердження педагогічної науки радянського періоду, а саме: незважаючи на ряд позитивних моментів педагогічної системи, педагогіка Гербарта мала в цілому консервативний характер, зумовлений як “метафізичним ідеалізмом філософських поглядів Гербарта, так і його консервативними політичними переконаннями” [6: 527].

Деякі сучасні дослідники історії розвитку педагогічної науки звинувачують Й.Ф. Гербарта в тому, що його “виховуюче навчання”, яке у вітчизняній загальноосвітній школі другої половини ХІХ – початку ХХ століття розглядалось як головний засіб виховання духовно-моральної людини, спричинило засилля формалізму. Так, російський учений-популяризатор принципу природовідповідності В. Кумарін у своєму педагогічному дослідженні, присвяченому вивченню історії педагогіки стандартності, вважає Я.А. Коменського “одноособовим творцем наукової педагогіки”, а “виховуюче навчання” Й.Ф. Гербарта звинувачує у “руйнівному впливі” на розвиток шкільної освіти Росії у ХІХ-ХХ століттях [4: 16].

По-перше, треба сказати, що в педагогічній науці існують різні за вихідними передумовами теоретичні концепції стосовно процесу виховання і навчання, проте вони не є

взаємовиключними, якщо спрямовані на розвиток гармонійної людини. По-друге, педагогічна система Й. Ф. Гербарта і гербартіанство як феномен і особливе педагогічне вчення повинні, на нашу думку, оцінюватися окремо.

На жаль, багато послідовників Й. Ф. Гербарта у XIX-XX ст. формально поставилися до його спадщини, використовуючи запропоновану вченим схему ступенів навчання, яка внесла значний вклад у розвиток класно-урочної системи, в якості структури кожного уроку, що є неприпустимим. Формалізм у навчанні, догматизація положень методики “виховуючого навчання” спричинили гальмування розвитку прогресивної функції гімназичного виховання. На думку сучасного дослідника Норберта Хільгенхегера, деякі крайнощі представників гербартіанства створили Й. Ф. Гербарту “погану репутацію” [7: 241].

Зовсім інші погляди щодо впливу педагогічної теорії Й. Ф. Гербарта на подальший розвиток світового освітнього простору мають сучасні зарубіжні дослідники.

На думку багатьох німецьких дослідників, таких як В. Асмус, М. Геш, Т. Мюсенер, Е. Мюллер, Г. Ноль, Р. Фітц та ін., серед представників класичної європейської педагогіки Й.Ф. Гербарту належить одне з перших місць [8 – 12].

Саме в останні роки не тільки в німецькій, але й у скандинавській педагогічній науці серед дидактів та представників загальної педагогіки спостерігається відновлення жвавого інтересу до основних ідей педагогічної системи Й. Ф. Гербарта. Це зайвий раз слугує доказом того, що Й. Ф. Герbart є класиком світової педагогічної думки, а його педагогічна система – індивідуальна освіта, інтерес, виховуюче навчання, довіра, педагогічний такт – може бути цінною для вирішення актуальних проблем системи освіти і виховання.

У дослідженні “Das Paradigma des Herbartionismus unter problemgeschichtlichem Aspekt” (2000) сучасного німецького вченого Е. Мюллера, яке присвячено аналізу наукових поглядів послідовників Й.Ф. Гербарта, знаходить підтвердження думка про те, що вплив системи Й.Ф. Гербарта на розвиток педагогіки Німеччини був відносно незначний за його життя, і лише у другій половині XIX ст. починає зростати інтерес до поглядів ученого [11: 2]. Гербартіанство як особливе явище та педагогічне вчення сформувалося та розвивалося протягом 1851 – 1920 років [там само]. До його послідовників належать Т. Ціллер, В. Рейн, Вільман, К. Стой, Штрюмпель, Барт та ін. Також це вчення поширюється далеко за межами Німеччини: праці Й.Ф. Гербарта друкуються та вивчаються у Франції, Швейцарії, Італії, Англії, Австрії, Росії (викладачі російської середньої школи – особливо гімназій – були здебільшого гербартіанцями) [11: 3]. Гербартіанство знаходить також численних прибічників у США. Послідовники Й. Ф. Гербарта розширили та диференціювали спектр методів навчання, теоретично обґрунтували поняття “керування” й “виховання”, які вчений особливо виділяв у власній загальній педагогіці [там само].

Так, у 1855 році представник раннього гербартіанства німецький вчений Карл Волькмар Стой (1815 – 1885) у книзі “Hauspädagogik in Monologen und Ansprachen. Eine Neujahrsgabe an die Mütter” (“Домашня педагогіка в монологах та зверненнях. Новорічний подарунок мамам”) зобразив “райське” шкільне життя, в якому діти в повній гармонії з природою розвивають власні таланти, спілкуються з однолітками та формують моральний характер [11: 4].

Один із провідних гербартіанців того часу – Фрідріх Вільгельм Дерпфельд (1824 – 1893) критично оцінював тодішню німецьку шкільну освітню систему, вважав її жорсткою. Він виступав за створення справедливої, здорової, вільної шкільної системи, при якій родина мала право обговорювати та приймати рішення з багатьох питань шкільного управління [11: 6].

Беручи до уваги теоретичні розробки в галузі дидактики та методики, Е. Мюллер вважає гербартіанство особливим явищем в європейській педагогіці та прообразом системи освіти, яка ґрунтується на демократичних засадах [там само].

Як бачимо, ця оцінка гербартіанства зовсім протилежна поглядам вітчизняних дослідників. Так, наприклад, М. В. Левківський, аналізуючи різні концепції виховання

особистості в світовій педагогічній науці, відносить герbartіанство до “авторитарного раціоналізму, який стверджує необхідність придушення дикої жвавості дитини” [5: 330].

Отже, така суперечливість та неоднотайність в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців робить актуальними наші спроби об’єктивно оцінити педагогічний доробок Й. Ф. Гербарта.

Для того, щоб системно вивчити та осмислити зміст наукової діяльності Й.Ф. Гербарта з позиції сучасних підходів слід згадати, що вчений жив і працював у Німеччині кінця XVIII – початку XIX ст. З одного боку, це були роки занепокоєння, серйозних політичних змін, феодальної роздробленості; а з іншого – це період розквіту для видатних інтелектуалів Німеччини – поети, філософи, вчені починають відігравати головну роль у науковому житті Європи: моральна філософія Й.Г. Фіхте, філософія природи Ф.В. Шеллінга, феноменологія духа Г. В. Ф. Гегеля, розробка теоретичних питань класичної філології, географії, історії братами Александром і Вільгельмом Гумбольдтами, творчість Й.В. Гете, Г. Гейне, Новалиса, Л. Тіка, Е. Т. А. Гофмана та ін.

Наукова діяльність німецького вченого була всебічною та різноманітною. Він багато писав з метафізики, психології, логіки, етики. Про Й.Ф. Гербарта говорять, що він був кращим педагогом серед філософів та кращим філософом серед педагогів [1: 6].

Під час розгляду педагогічної системи Й.Ф. Гербарта важливе значення відіграє розуміння його власних філософських та етичних поглядів, які слугують основою для головних цілей виховання.

Розроблюючи власну систему філософії Й.Ф. Герbart шукає опору у стародавніх філософів, які були близькими йому за духом (грецька, елеатська філософська школа – Парменіда, в деякій мірі філософія Сократа), а із представників філософії нового часу він відчуває близькість до Ляйбніца і Вольфа, від яких він бере вчення про те, що світ складається із безлічі окремих сутностей, що для людської душі властива наявність в ній уявлень. Власну філософію Й.Ф. Герbart вважав філософією реалізму, протиставляючи її суб’єктивному ідеалізму Й.Г. Фіхте і об’єктивному ідеалізму Г.В.Ф. Гегеля [1: 20].

Згідно з його вченням дійсний світ складається із безлічі звичайних і незвичайних реалів, які знаходяться в різних зв’язках між собою. Різні відчуття та сприйняття Й.Ф. Герbart визначив загальним терміном “уявлення” [там само]. На думку вченого, людська душа – це місце боротьби різних уявлень, які знаходяться в безупинному русі. Звідси Й.Ф. Герbart зробив важливий педагогічний висновок: якщо воля і відчуття – це своєрідне поєднання і співвідношення уявлень, то належна праця над уявленням не тільки формує розум, але й виховує волю. Таким чином, правильно організоване навчання здійснює й належне виховання [12: 62].

Етика Й.Ф. Гербарта, яка являє собою вчення про морально прекрасне, сприяє розробці та встановленню цілей виховання.

Й.Ф. Герbart вважав, що морально вихована людина повинна керуватися моральними ідеями, які схвалює власне естетичне почуття; він запропонував 5 головних моральних ідей: ідея внутрішньої свободи (повне порозуміння між переконанням і вчинком), ідея досконалості (повнота життя людини), ідея доброзичливості (прагнення людини зробити добро іншим людям), ідея права (норми поведінки), ідея справедливості [1: 23].

Отже, за Й.Ф. Гербартом, моральною поведінкою є така, яка керується цими п’ятьма ідеями, причому в їх органічному взаємозв’язку. Теорія морального виховання побудована на ідеалістичному вченні про моральні ідеї. Покладаючись на розум, він вважав, що правила моралі повинні впливати на розум через свою очевидність, повинні сподобатися, запастися в душу і стати близькими: “Доброчесність мусить прихилити до себе своєю закономірністю; неправдні стати огидним з огляду на власну безглуздість” [1: 57].

Звідси можна зробити наступний висновок: найважливіше завдання виховання – розвиток естетичного сприйняття світу як основи морального виховання, а суть морального виховання – це формування морального характеру. Саме теорія морального виховання

Й.Ф. Гербарта мала, на думку багатьох критиків, теоретичний інтерес, проте й була не до кінця розроблена автором [1: 25].

Розділяємо думку відомого російського дослідника історії педагогіки акад. О.І. Піскунова, який вважає, що визнаючи метою виховання сформульовані етичні ідеї в якості загальних педагогічних вимог, Й. Ф. Гербарт відчув особливості змін, які відбувалися у свідомості людей у період формування в західноєвропейських країнах громадянського суспільства [3: 268].

Отже, встановивши методологічну основу педагогічної теорії Й.Ф. Гербарта, ми вважаємо за необхідне з'ясувати, як вчений визначав природу педагогічного процесу. Він присвятив цьому питанню статтю "Pestalozzi's Idee eines ABC der Anschauung" ("Сучасна оцінка методу викладання Песталоцці", 1804). Підкреслюючи вирішальну роль виховання у формуванні людини, Й.Ф. Гербарт розкриває власну позицію; на його думку для навчання необхідні дві складові – формальна (яку практикував Песталоцці) і матеріальна (передача учням повного і різноманітного учбового матеріалу), проте головна роль у навчальному процесі повинна належати формальному моменту [8: 43]. Це положення є одним із головних у дидактиці Й.Ф. Гербарта.

Основна педагогічна праця Й.Ф. Гербарта "Allgemeine Pädagogik aus dem Zweck der Erziehung abgeleitet" ("Загальна педагогіка виведена з цілей виховання" (1806)), яка була опублікована тільки в одному оригінальному виданні, свідчить про головну роль цілей виховання в педагогічній системі.

Поняття "виховання" в педагогічній системі Й. Ф. Гербарта гармонійно поєднує два відносно самостійні процеси: виховуюче навчання і моральне виховання, які мають спільну мету – це моральна доброчесність. На думку вченого, кожній людині повинні бути прищеплені не тільки професійні навички, але й певні моральні якості. У зв'язку з цим Й.Ф. Гербарт виділяє дві групи цілей: цілі можливі, які здійснюються через розвиток багатостороннього інтересу, і цілі необхідні, які здійснюються через виховання морального характеру [1: 27]. Вчений підкреслює, що засобом розвитку багатостороннього інтересу виступає, в першу чергу, навчання, а засобом розвитку сил морального характеру – моральне виховання. У вступі Й.Ф. Гербарт стверджує, що виховання повинне базуватися на філософських принципах. Визначаючи загальну сутність положень власної педагогічної науки, він відзначив, що "не уявляє собі виховання без навчання, і у зворотньому порядку, не визнає навчання, яке не є виховуючим" [1: 153]. На думку Й.Ф. Гербарта, навчання, яке є найважливішою справою у вихованні, в той самий час повинне слугувати формуванню моральної волі. Ретельно організований процес навчання і здобуті знання стають, за Й.Ф. Гербартом, найкращим фундаментом морального виховання [там само].

Для того, щоб забезпечити можливість ефективного навчання і морального виховання, необхідно впливати на дітей. Ці дії Й.Ф. Гербарт позначає терміном "керування" [8: 143].

Аналізуючи роль керування в педагогічній системі вченого, відомий російський педагог другої половини XIX – початку XX ст., проф. Г. П. Вейсберг стверджував, що в цьому розділі у Й.Ф. Гербарта яскраво проявляє себе суперечність. З одного боку, Й.Ф. Гербарт вказує на такі засоби впливу як погроза, нагляд, заборона і не вважає керування частиною справжнього виховання, з іншого боку, він вказує на важливу роль авторитету і любові і тим самим визнає, що керування безпосередньо змикається з моральним вихованням [1: 29]. Отже, стає очевидним, що на практиці процес керування і моральне виховання тісно взаємопов'язані.

Як уже було відзначено раніше, розвиток багатостороннього інтересу є головною дидактичною ідеєю Й.Ф. Гербарта, яка стала надзвичайно науково перспективною; за часів вченого і слідом за ним проблема інтересу стає важливішою проблемою в теорії педагогіки. Питання про інтерес підіймалося і до Й.Ф. Гербарта (про нього говорив ще Я.А. Коменський), але дійсно наукове поставлення цієї проблеми є заслугою Й.Ф. Гербарта, саме він уточнив і змінив розуміння суті інтересу. На думку вченого, категорія інтересу в

педагогіці належить не до вольової, а до розумової сфери. Предметний інтерес повинен бути для людини джерелом високоморального життя [8: 51-52].

Багатосторонність поняття інтересу в педагогіці Й.Ф. Герbart визначає шістьма його видами: емпіричний інтерес (прагнення до спостереження), розумово споглядальний інтерес (стимулювання роздумів), естетичний (нахил до прекрасного), симпатичний інтерес (симпатія до оточення), соціальний (почуття відповідальності) і релігійний інтереси. Вчений підкреслював, що викладацький персонал повинен уникати однобічності інтересів, треба багато працювати над укладанням учбового плану [там само].

Теорія інтересу Й.Ф. Герbart спричинила в той час цілий ряд критичних зауважень. Але слід визнати, що ця теорія відіграла велику позитивну роль у розробці цієї важливої проблеми.

Не менш цінними і значними являються встановлені та обґрунтовані Й.Ф. Герbartом чотири ступені навчання, хід навчання, вимога єдності аналізу і синтезу, індукція і дедукція. Встановив чотири ступені навчання (ясність, асоціація, система і метод), які забезпечують вірне здійснення принципу багатостороннього інтересу, вчений вказує на основні методи навчання – описовий, аналітичний та синтетичний; докладно описує, як і що ці методи роблять різним сторонам інтересу [8: 64].

Відносно порядку розташування навчального матеріалу Й.Ф. Герbart упевнено відстоював точку зору, що дитина у своєму розвитку втілює прогресивне спрямування і розвиток людства. Тому він був упевнений в тому, що в дитинстві треба вивчати епос Гомера, історію, міфологію і культуру Греції, пізніше на наступному етапі навчання – латинську мову, латинських авторів і так само всебічно древній Рим; в юності – нову історію і нові мови. Звісно, у кожному віці незалежно від нахилу (теологи, юристи, медики, службовці) передбачалось вивчення релігії. Й.Ф. Герbart був глибоко переконаний у тому, що релігійне почуття цілком природно дано кожній людині, що релігія (і церква) є одним із головних фундаментальних факторів у житті людини і суспільства. Через це він надавав особливого значення релігійному вихованню, вимагаючи, щоб воно починалося, як можливо раніше і сприяло розвитку глибокого релігійного інтересу [8: 16].

Отже, оцінюючи сьогодні педагогічну систему Й.Ф. Герbart, ми повинні визначити те, що вона відіграла значущу роль в історії розвитку європейської педагогіки, оскільки стала першою серйозною спробою наукової розробки та обґрунтування педагогічної теорії [10; 12]. До того ж, вона не втрачає і сьогодні своєї актуальності через те, що концепції Й.Ф. Герbart можуть бути корисними для вирішення проблем розвитку сучасної людини, яка повинна вчитися перебудовувати моделі своєї поведінки відносно до себе, оточуючих і до навколишньої природи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої нами теми і передбачає подальше глибоке вивчення проблеми співвідношення навчання і виховання у педагогічній теорії Й. Ф. Герbart.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Герbart И. Ф. Избранные педагогические сочинения. – М., 1940. – Т.1. – 283 с.
2. Захарченко М. В. В поисках смысла: Преодоление современности// Педагогика. – М., 2002. – № 6. – С. 7–14.
3. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века: Учебное пособие для педагогических учебных заведений / Под общ. ред. акад. А. И. Пискунова. – 3е изд., испр. и доп. – М.: ТЦ Сфера, 2006. – 496с.
4. Кумарин В. Педагогика стандартности. – М., Ассоциация независимых педагогов, 1996. – 64 с.
5. Левківський М. В. Історія педагогіки. Видання 2-е, доповнене. Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 376с.
6. Педагогическая энциклопедия / Под ред. И. А. Конрова и др. – М.: ИД "Советская энциклопедия", 1964. – С. 524 – 527.
7. Хильгенхегер Н. Иоганн Фридрих Герbart // Перспективы. Вопросы образования. Мыслители образования. – 1994. – №3/4 (87/88). – С. 227 – 242.

8. Die Pädagogik Herbarts, herausgegeben von H.Nohl, E. Weniger, G. Geissler. Verlag Julius Beltz. Weinheim 1948. – S. 6 – 16.
9. Fietz R. (Hrsg.): Johann Friedrich Herbart aus Oldenburg. Holzberg, Oldenburg 1992. – 205 S.
10. Heesch M. Johann Friedrich Herbart zur Einführung. Junius Verl., Hamburg 1999.
11. Müller E. Das Paradigma des Herbartionismus unter problemgeschichtlichem Aspekt. Pädagogische Hochschule Erfurt 2000. – 216 S.
12. Müßener G. (Hrsg): Johann Friedrich Herbart. Schneider Verlag, Baltmannsweiler 2002. – 252 S.

УДК 373.1: 140.8

В.В. Кузьменко

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ У ЛЮДИНИ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ

У статті показано, що в кожен історичний період формування наукової картини світу проходило на рівні наявних у суспільстві знань, а кожна людина на їх основі формувала своє світобачення залежно від кількості та якості отриманої наукової інформації.

The article is shown, that each historical period of formation of a scientific picture of the world passed at level of knowledge available in a society, and each person on their basis formed its worldview depending on quantity and quality of the received scientific information.

Оновлення суспільства, яке відбувається на сучасному етапі, виділяє як першочергове завдання – формування у підростаючого покоління наукової картини світу. На важливість даного завдання вказує Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, де у розділі “Мета, пріоритети і принципи розвитку освіти” сказано, що система освіти має забезпечувати формування у дітей і молоді цілісної наукової картини світу [9] та Державний стандарт базової і повної середньої освіти в якому зазначено, що метою освітньої галузі “природознавство” є формування “уявлення про сучасну природничо-наукову картину світу” [2: 18].

Проведений аналіз історико-педагогічних джерел свідчить, що у вітчизняній педагогічній науці накопичено певний досвід з проблеми дослідження. Наприклад, деякі аспекти цього питання висвітлювалися ще у творах Б. Грінченка, М. Корфа, Н. Левицького, М. Пирогова, Г. Сковороди, К. Ушинського та ін., які у своїх роботах приділяли значну увагу отриманню учнями узагальнених знань, умінь і навичок, формуванню світоглядних уявлень дітей. Обґрунтуванням наукового світогляду займалися Р.Арцішевський, С.Гончаренко, П.Гуревич, Є.Думаненко, П. Дишлевий, Б.Кедров, С.Кримський, І.Почечуєв, Ю.Руденко, В.Степін, та ін. Проблеми формування наукового світорозуміння та наукової картини світу розглядаються в працях Л. Денисова, В. Єфіменка, Б. Кузнецова, С. Мелюхіна, Є. Моносзона, М. Мостепаненка, В. Мутановського, В. Несторенка, І. Пригожина, В. Степина, Л. Яценка та інших. Вони досліджували загальні та окремі питання формування наукової картини світу.

Необхідність формування наукової картини світу в підростаючого покоління українців, актуальність даної проблеми в умовах становлення незалежної держави, недостатність наукових розробок з означеної проблеми, її важливість у соціально-педагогічному аспекті й зумовили мету статті – розгляд формування наукової картини світу залежно від суспільно-історичних умов життя людей.

Термін “наукова картина світу” вперше з’явився в науковому обігу в кінці ХІХ – на початку ХХ століття. У цей період його широко застосовували природодослідники, зокрема Д.Максвелл, М.Планк та ін. Під ним вони розуміли основні уявлення певної галузі науки про досліджувану реальність, яка була відображена у системі фундаментальних понять та принципів. Тому і сьогодні ми часто використовуємо поняття “фізична картина світу”,